

נבואה במבחן

משה מונה בפרשתנו את כל תפקידי ההנהגה הלאומית שיתקמו לאחר מותו. לצד הכוהנים/השופטים והמלך, הוא מציין גם את הנביא:

נביא מקרבך מאחיד פמני יקים לך ה' אלהיך. אלו תשמעון (דברים יח, טו).

משה מצהיר שהוא לא יהיה אחרון הנביאים. שיהיו לו ממשיכים. וכך אכן היה. מימי שמואל עד לימי בית שני, כל דור העמיד אנשים ונשים שהשמיעו את דבר ה' באומץ רב, ולא חששו לנזוף במלכים, להתרות בכוהנים, או לגעור בכל בני דורם על חוסר אמונה או ליקוי מוסרי.

אולם דבריו העלו גם שאלה מתבקשת: איך מבחינים בין נביא אמת לנביא שקר? להבדיל מן המלכים והכוהנים, סמכותם של הנביאים לא באה להם ממינוי רשמי. סמכותם הייתה נעוצה באישיותם, ביכולתם לתת קול לדבר האלוהים, בהשראה שקרנה מהם. אבל דווקא משום שלנביאים הייתה גישה בלעדית למילים שאחרים לא יכלו לשמוע, לחזיונות שאחרים לא יכלו לראות, התקיימה אפשרות ממשית של נביאי שקר – דוגמת נביאי הבעל בימי אחאב. סמכות כריזמטית, להבדיל מסמכות מוסדית, היא

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

מערערת מטבעה. כיצד אפשר היה לוודא שנוכלים, או אפילו אנשים כנים אך מבולבלים, המסוגלים לחולל אותות ומופתים ולסחוף אחריהם אנשים בכוח הדיבור, לא יוליכו את העם בכיוון הלא-נכון, תוך שהם מטעים את זולתם ואולי אפילו את עצמם?

לשאלה הזאת יש כמה ממדים, ופרשתנו נוגעת באחד מהם: יכולתו של הנביא לחזות את העתיד. כך אומר זאת משה:

וכי תאמר בלבבך: איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'? – אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא, הוא הדבר אשר לא דברו ה'. בדרך דברו הנביא. לא תגור ממנו (דברים יח, כא-כב).

במבט ראשון, המבחן נראה פשוט: אם מה שהנביא חוזה שיקרה אכן קורה, הוא נביא אמת, והדבר שאמר הוא הדבר אשר דיברו ה'. אם לא – לא. אולם ברור שהדברים היו מסובכים יותר.

המקרה הקלאסי הוא ספר יונה. ה' מצווה על יונה להתריע בפני תושבי נינוה כי רשעותם עומדת להביא עליהם פורענות קשה. יונה מנסה לברוח אך אינו מצליח – הסיפור המפורסם על הים, הסערה והדג הגדול. לבסוף הוא הולך לנינווה ומשמיע את המילים שה' ציווהו לומר – "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת". התושבים חוזרים בתשובה והעיר ניצלת. אולם יונה מאוכזב:

וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו. ויתפלל אל ה' ויאמר: אנה ה', הלא זה דברי עד היותי על אדמת? על כן קדמתי לברח תרשישה, כי ידעתי כי אתה א-ל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. ועתה ה', קח נא את נפשי ממני, כי טוב מותי מחי (יונה ד, א-ג).

לְהָשִׁיב כָּלִי בֵּית ה' וְכָל הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה. אַךְ שָׁמַע נָא הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנֶיךָ וּבְאָזְנֵי כָל הָעָם: הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵי וּלְפָנֶיךָ מִן הָעוֹלָם, וַיִּנָּבְאוּ אֶל אֲרָצוֹת רַבּוֹת וְעַל מַמְלָכוֹת גְּדֹלוֹת לְמַלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבָר. [ולעומת זאת -] הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם בָּבֶל דְּבַר הַנְּבִיא יוֹדֵעַ הַנְּבִיא אֲשֶׁר שָׁלְחוּ ה' בְּאַמֶּת (ירמיה כח, ה-ט).

ירמיה עורך אבחנה יסודית בין חדשות טובות לחדשות רעות. קל לנבא אסון. אם הנבואה התגשמה, ברור שדיברת אמת; ואם האסון לא קרה, תמיד תוכל לומר: ה' סלח וחזר בו. נבואה שלילית איננה ניתנת להפרכה - אך נבואה חיובית כן. אם הטוב שנחזה אכן התרחש, ברור שהנבואה אמת. אבל אם לא, אי אפשר לומר "ה' שינה את דעתו", משום שה' לעולם אינו חוזר בו מהבטחה לטוב, לשלום או לשיבה.

רק נביא החוזה טוב יכול אפוא להיבחן. על כן שגה יונה כשחשב שנכשל כאשר חזה רעה והרעה לא באה. ובלשונו של הרמב"ם -

דברי הפורענות שהנביא אומר, כגון שיאמר פלוני ימות או שנה פלונית שנת רעב או מלחמה וכיוצא בדברים אלו - אם לא עמדו דבריו, אין בזה הכחשה לנבואתו; ואין אומרין הנה דבר דיברת ולא בא. שהקדוש ברוך הוא "אֶרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְנָחָם עַל הָרָעָה" (יואל ב, יג; יונה ד, ב); ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם כאנשי נינוה, או שתלה להם כחזקיה. אבל אם הבטיח על טובה ואמר שיהיה כך וכך, ולא באה הטובה שאמר - בידוע שהוא נביא שקר. שכל

אפשר להבין את תואנתו של יונה בשתי דרכים. ראשית, ייתכן שהוא התמרמר על כך שה' סלח לאנשי נינוה. הרי כולם היו רשעים וראוי היה להם להיענש. מדוע החרטה ושינוי הלב פוטרים אותם מעונש על מה שהיה? ודרך הבנה שנייה: יונה מרגיש שהוא יצא טיפש. הוא אמר לבני נינוה שבעוד ארבעים יום העיר תיהפך. זה לא קרה. רחמי ה' על תושבי העיר הציגו את תחזיתו כהבל.

יונה שגה בהתמרמרותו. על פי ההבנה הראשונה, ברור ששגה. ואכן, ה' שואל אותו שאלה רטורית, החותמת את הספר: "וְאַנִּי לֹא אָחוּס עַל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה?" האם אינני אל רחום וחנון? האין זה ראוי שאסלח? אלא שכאן עולה השאלה השנייה, על התבררות נבואת הזעם של יונה. הרי משה מעמיד בפרשתנו את אמת המידה לזיהוי נבואת שקר: "אֲשֶׁר יִדְבֹּר הַנְּבִיא בְּשֵׁם ה' וְלֹא יִהְיֶה הַדְּבָר וְלֹא יָבוֹא, הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוּ ה'". יונה הזהיר שהעיר תיהפך בעוד ארבעים יום. העיר נשארה על מכונה. ובכל זאת, יונה דיבר את הדבר שדיבר ה'! איך זה ייתכן?

התשובה נמצאת בספר ירמיה. ירמיהו ניבא אסון לאומי. העם, אמר, סטה מדרך ה', והתוצאה תהיה חורבן וגלות. זה היה כמובן מסר קשה ומדכדך, שכלל לא נעים לשמוע. והנה קם נביא שקר, חנניה בן עוזר, והשמיע מסר הפוך. בכל, אויבתה של יהודה, תינגף בקרוב. בעוד שנתיים יוסר עולו של נבוכדנצר מלך בבל מצווארם של העמים. ירמיהו ידע שאין זה נכון, ושחנניה מספר לעם את מה שהוא רוצה לשמוע במקום את מה שהוא צריך לשמוע. הוא פנה אל חנניה "לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וּלְעֵינֵי כָל הָעָם הָעֹמְדִים בְּבֵית ה'", ואמר לו כך:

אָמֵן, כֵּן יַעֲשֶׂה ה'! יָקָם ה' אֶת דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבֵּאתָ,

דבר טובה שיגזור האל, אפילו על תנאי – אינו חוזר. הא למדת, שבדברי הטובה בלבד ייבחן הנביא (משנה תורה, הלכות יסודי התורה י, ד).

עולות מכאן מסקנות שהן עקרוניות יסוד. ראשית, נביא איננו אורקל. נבואה איננה תחזית. היהדות מאמינה ברצון חופשי, ולכן עתידם של בני אדם אינו ניתן לחיזוי ודאי. בני אדם מסוגלים לשינוי. ה' סולח. כמאמרנו בתפילת הימים הנוראים, "ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה". אין גזירה שאי אפשר להשיבה. נביא איננו חוזה עתידות. הוא מתריע. הוא מתנבא לא כדי לחזות אסונות עתידיים, אלא כדי למנוע אותם. תחזית מצליחה כשהיא מתגשמת. נבואה מצליחה כשהיא מתבררת.

המסקנה השנייה מרחיקת לכת לא פחות. מבחנה האמיתי של נבואה מתקיים כאשר היא מבשרת טובות, לא רעות. פורענויות, חורבנות ואסונות אינם מוכיחים דבר. כל אדם יכול לחזות אותם בלי לסכן לא את סמכותו ולא את המוניטין שלו. רק בהתגשמות חזונו החיובי ייבחן הנביא. כך היה בנביאי ישראל. הם היו ריאליסטים, לא אופטימיסטים. הם הזהירו מפני הסכנות הנשקפות, אך כולם, בלי יוצא מן הכלל, גם היו סוכנים של תקווה. הם ידעו להביט מעבר לפורענות, אל הנחמה. זהו מבחנו של נביא אמת.

סביב שולחן השבת

- האם קרה לכם שהתעלמתם מאזהרה ולאחר מעשה הצטערתם על כך שלא שעיתם לה?
- למה קשה לנו להאמין כשמספרים לנו דבר שאיננו רוצים לשמוע?
- האם יש לכם משהו שתמיד יאמר לכם את האמת, גם כשקשה לשמוע אותה?